

Нестор Лакобеи аңсуа мхаңыркэа рытцаарей иазкны ажэакэак

Сынтэа 85 шыкэса цуейт иналукааша ауаажэлартэй аполитикатэй усзуу, Аңсны ахада Нестор Аполлон-иңа Лакоба 1936 ш. Қарт ашхам итаны дыршыжытэй. Уи аахыс акыр аамта шцахыоугы, иахыагы имаңым хажэлартэй идхэалоу, ишахэтоу итцаам аазтцаарақэа. Урт ируакуп аңсуа мхаңыркэа рытсадгыл ахь рырхынхэразы Нестор Лакоба инапы злакыз аусқэа.

Аңсны азыхэан ишьяартцэырахаз XIX ашэышыкэса, анаостэй хажэлартцоурых моа ианымңшыр ауамызт. Зытсадгылаф ихдыртцэаз аңсуа атэым дгылаф ианнанага, ахеикэырхара акыр ирцэыуадаохон. Аңсны ианахаз ракэзар, рзинкэа рымхын, акыр жэашыкэса атыхейт иаңырхыз рхэынтқараа айташьякэыргылара.

Еиоыршаз хажэларт 1887 шыкэса инаркны 1917 шыкэсанза рхабар еибаздыруамызт. Уарла-шээрла Тыркэтэылантэй Аңсны иаауаз аңсуа шыказгы, азеиңш тагылазаашья акыр иуадаоын.

XIX ашэышыкэса инаркны зыжэларт рэахэы зхэашаз аңсуа цейцэа еитцагыло иалагон. Абри аамтаз, ижэларт алашэ имоа ианымхаларт, ацэымза лаша рзаиркырт азы даацэыртцуан Дырмит Гэлиа. Уи иааитцагылон арэажоара изызушаз аңсуа цейцэагы. Аха акыр иуадаоын уи аамта.

Ускан Аңсны Урыстэылатэй аимпериа иахыңшыз колониак ахасабала иаанхон. Аха 1917 шыкэсазы икалаз Октябртэй ареолиуциа ашытахь, хажэларт гэытрак роуит 1864 шыкэсазы иаңырххыаз Аңсны Ахэынтқарра айташьякэыргыларазы. Уи аус мариамхейт. 1918 шыкэсазы ақырт меншевикцэа Аңсны рнапэы иааргейт. Ускан рашыцэа ирыцхраарт Шэлиман Бганбей Цьамалбек Маршьани Тыркэтэыла 2500-оык аңсуа еизыргейт. Ағбақэа хца рыла Аңсны изхыцырц (Гагра, Акэа, Очамчыра) рэазыкарцейт. Аха амш цэгья бааңс иахкыаны 500-оык зтаз ағбақэа руак ауп азиас Кэыдры амшын иахьалало азааигэара азхыцра зылшаз. Мыкэтэй ауахэамаф аңсуаи ақырт меншевикцэей еибашыт. Аха аңсуа хьамцыр амуит...

Егья ус акэзаргы, ари ахтыс ашытахь, амшын зыбжыаз аңсуа атэым дгылаф инанагаз рашыцэа ржэоахырт рнырит, еигэныоыртэ лшарақэак калейт. Аңсуа рытсадгыл ахь архынхэра аус иацхраатэуп, уи моакэак азылхтэуп хэа Аңсны аоңытқа аилацэажэарақэа моаңыргон.

1919 шыкэсазы агазет «Аңсны» атыцра иалагейт. Уи аредактор хада Дырмит Гэлиа агазет адакьякэа рэы аңсуа мхаңыркэа рытсадгыл ахь рырхынхэразы акомитет шейфкаатэу азы изныкымкэа игэанагарақэа ихэахьан. «Амхаңырт ус акомитет» захьзу истатиафы абарт ишоуаз: «Уажэы аакыыскья ухэа, наскья ухэа изкыынагы аңсацэа рашыцэа, рыуацэа Тыркэтэыла икоу рзы игэырооит, ираашьяхарызей хэа, ираагашьяхарызей хэа аилацэажэара иафэуп. Сара сгэанала, абри аус азы сгэы иаанагыуа абра ианысцоит. Хара хайзаны, хайцэажэаны, хаймытцны хцоуа егхзыкацуом. Убри акнытэ иамооуп иалххразы «Емиграционныи комитет», есышыкэса хэычы-хэычла амхаңыртцэа (10–20 тзы ракара) раагара аус

ныкæызгаша, иахааргыуа изландырхаша аңара еизызгаша, зхы иакæиту Аңсны адгылкæа урт амҳаңбыркæа раареи рымаареи еилыркаанза тæймоуы имоуратæа аус кæзгаша. Абри еипш акæхæп хæа сыкоуп амҳаңбыр ус напы шаҳаркыша...» (агаз. «Аңсны» 1920 ш., №8(48), ад. 2). Дырмаит Гæлиа «Дыроегых амҳаңбыр атызшæа» захъзу истатиафæы анаос иазгæитон: «Кыр изыохъеит амҳаңбыр тызшæа, аха еитасхæит, абри аус атыхæала изыкæнагоу ауаа алхтæуп, убри аус «афонд» азы аңара еизгатæуп, изыкалозар оодцаргъы имоуп Тыркетæылака, амҳаңбыр тызшæа цкъа аилкааразы, ргæы итоуи ргæы иаанагои еилдыргаразы, нас убри иакæнаго аус оуы иныкæигаразы. Абри аус ахагылара аңсацæа ируалыуп, нас агъырт амилаткæа ацхраап хæа сыкауп, избан акæзар Кырттæыла икоу апартиакæа зегъы ухæа, реихабыра ухæа зегъы ари иазыбзиахаша ажæа бзиакæа рхæахъеит. Уи ажæан, аха ожæы аус афæы ианнеилакгъы аусла инарыгзоит хæоуп абри зыуа сшыкоу... Зыпшра атахым, иырластæуп...» (агаз. «Аңсны» 1920 ш., №9(47), ад. 1-2).

1920 шыкæсазы акомитет еиңкаан. Уи иахъзын «Аңсуа-мҳаңбыркæа рызцааразы Акæатæи Акомитет». Май 12, 1920 шыкæсазы акомитет апрокол аднакылт. Уи афæы иазгæатан: «...амҳаңбыр ус азцаара ахæапшразы, инартбааны атцааразы аизара иалнахит Акомитет. Уи хыкæкыс иамоуп амҳаңбыр ус азцааракæа рызбаразы иахæтоу еиуеипшым аускæа рымоаңгара...» (шæахæ. «Абхазия – документы и материалы. 1917 – 1921 гг.». Сухум. 2009. С. 339).

Акомитет лахæылауцæас иалхын: Г.М.Зыхæбаи, В.Т.Анчабазе, А.М.Чочуа, Д.И.Аланиа, Д.И.Гæлиа, М.И.Тарнаа.

Иазгæатæуп, 1920-1921 шыкæскæа рзы ишъакæгылаз адунеи жæларбжъартæи атагылазаашъа аңсуаа иахърыхæаз калейт. Ускан Урыстæылеи Тыркетæылеи рыбжъара цҳаражæхæара руан аңсуа цейцæа Ефрем Ешбеи, Нестор Лакобеи ухæа азæырæы. 1920 шыкæса декабр æеиушамта инаркны февраль мза 1921 шыкæсанза Нестор Лакобеи иуыза Иса Гобечиеи Тыркетæыла Шæлиман Бганба ионатафæы иаангылон, ақалакъкæа Риза, Трапезунд, Константинополь ухæа рфæы еиуеипшым аускæа моаңыргон, аңсуа жæлар ирпылон, рыцсадгыл ахъ ихынхæыртæ аамта бзиақ шааиуа ала ргæы азтарцон. Ари ахтыс ахæаанырцæ инхоз аңсуа жæлар ргæы шътнахит. Нестор дырбац, иацæажæарц Адаңазар, Диузца, Болу, Ескъишьехир, Измит ухæа ркынтæ есыены изнеиуан...

1921 шыкæсазы Аңсны Асовет мчра еиташъакæыргылан. Хæжæлар уи гæйграк рнатон. Абри аамтазы Аңсны ахада Нестор Лакоба ахæаанырцæынтæ асалам шæкæкæа изаауа иалагеит. Сентиабр 1, 1924 шыкæсазы 25 шыкæса зхыцуаз Дорыхæ оғлы Халис Нестор Лакоба ихъзала асалам шæкæы ииуыз афæы иазгæитон Македониа инанагаз аңсуаа ртагылазаашъа акыр ишыуадау, рыцсадгыл ахъ ихынхæыртæ шыртаху... Сентиабр мза 1925 шыкæсазы Бырзентæылантæ Нестор Лакоба ихъзала дæаа салам шæкæык ааит. Уи афæы иазгæатан: «...сентиабр 28 æены Каилариа еизаз аңсуаа еицæакны ихъазбейт хшæыхæарц Бырзентæыла икоу 700-уык аңсуаа хтаацæаракæа хаманы хъацсадгыл гæакъа Аңсныка ххынхæыртæ алшара аңцаразы шæхъацхраарц... Агæра хгоит хашъцæа аңсуаа атæым дгъылаф хтахарц шыртахым, хъацсадгыл ахъ ххынхæаразы ирылшо зегъ шыкарцо...» (шæахæ. Р.Х. Гожба. Из истории Кавказской диаспоры: абхазы, убыхы...» Сухум. 2014 г. С. 241-242). Ари азцаара азбаразы, ускан Аңсны анапхгара ирылшоз кæрцон. Иазгæатæуп, аңсуа жæлар рцейцæа ари ус рыбжъы шагæдыргаз. Урызæлымхæахартæ икоуп агазет «Аңсны кæпшь» ианылаз аңсуа интеллигенциа ахатарнакæа рыстатиакæа. Иахъазы урт

тоурыхтә хытхыртәк иабызоуп. Абар Шамил Хокерба «Аурыс хэынтқар ианитәйтәуаз амш хгәалашәароуп» захъзу истатиафәи ииоуаз: «...убасқан Аңсны агәәкрақәа изықәшәаз аахгәалашәарацы, тоурыхны Аңсны иазынхарацы, иқәнаганы исыпхъазоит убри иазкны акомиссия алхны икаларацы, уи акомиссия, акы – усқан иказ, изыхкъаз (1866 ш. икалаз Лыхнытәи ақәгылареи амхаңыргеи роуп зызбахә имоу - Ць.И.) зегъы қәнагала еилкааны шәкәыла ишьтырхарацы. Оба – уи амш аены ақытәқәа рәы аизарақәа қаңаны, әжәлар ираҳароуп убасқантәи аамтаз Аңсны агәәкрақәа изықәшәаз зегъы. Хқагы – убасқан Аңсны мчыла аурыс хэынтқар ианитәйтәуаз аамтазы, ахақәйтраз иңсыз ирызку абақа аргыларә қәнаганы исыпхъазоит. Пшьбагы, убри амш аены Аңсны иахьабалакгы ныхәа мшны имоаңгәтәуп, аиқәатәеи ақаңшыи еицны абираққәа шьтыхтәуп. Аиқәатәа зызхәоу – аңсуаа аурыс хэынтқар ианитәйтәуаз агәәкрақәа изықәшәақәаз роуп; ақаңшь – иахьа аңсуаа ахақәйтраз зларымоу адырга ауп...» (шәәхә. агаз. «Аңсны қаңшь». май 30, 1925 ш.). Адырәашықәсан Заз Дарсалиа «Тыркәтәылантәи аңсацәа рзы обақа әжәа. Хәартә злоу акы әкәзар, гәыкала аус азутәуп» захъзу истатиафәи иазгәеитон: «Агырт амилаң рааста, хара аңсацәа даара милаң маңуп. Хара аскак хзырмачыз ззымдыруа икада, аурыс хэынтқар ихарала хәоша-еихшаны пытәык Аңсны ханхоит, пытәык Аңыаристан (Батым), еихараоык Тыркәтәыла. Абас хаблакьаны, азәи-азәи хәжәа еинымыоуа, хара-хара ханхеит. Хәжәа еибытаны ехьа ожәраанза хабзшәа, царала дыррала еицаханы икоу, цыхыраашьа хзамто хәкоуп. Тыркәтәыла икоу аңсацәа, атырқәа хэынтқар даныказгы, уажәы данылбааргагы, ахақәйтраз рыманы икан. Ехьа хара ишахтау ахақәйтраз хәуны ханыкала, хәартә змоу усзар, абарт Тыркәтәыла инхо аңсацәа рагара аус азутәуп...» (шәәхә. агаз. «Аңсны қаңшь». март 23, 1926 ш.).

Уи ашықәсан Дмитри Маан иоуан: «...Тыркәтәылантәи аңсацәа раагара зеиғыкам уыс бзиоуп Аңсназы, аха ари уыс дууп, уыс хьантоуп: ари ауыс анагара ахшыо дуи, амчи, амал рацәеи атахуп. Аңсны аихабыра рхафәи иааганы иашьталар инарыгзар, икартар калап. Дара уырт рыла акәымзар, даәа моак ала ари аус акацара уаы изалыршом...» (шәәхә. агаз. «Аңсны қаңшь». май 13, 1926 ш.).

Иуль 18, 1928 шықәсазы Нестор Лакоба ихьзала Илиас Македониантә даәа салам шәкәык иоит. Уи ағгы иазгәеитон атәым дгылаф инхаз аңсуаа рыцсадгыл гәакьа иазыхынәырц шыртахыз. Абри атагылазаашьа хасаб азуны Нестор Лакоба СССР аихабыреи СССР адәныкатәи аусқәа рминистрреи рәаңхьа ари азцаара шьтихит, иахәтаз ашәкәқәа дәықәйтәит. Аха Сталин аңсуаа рлахьынца даәакала дахәаңшуан. 1931 шықәсазы Аңсны Ахэынтқарра астатус автономия акынза иларкәны Қыртәыла иалацан...

1934 шықәсазы Нестор Лакобеи Шәлиман Бганбеи аңсуаа рыцсадгылахь рырхынхәра азцаара ишалацәәжәоз тоурыхла идыруп. Нестор Лакоба иахьынзаилшоз ари азцаара азбараз иеишәон...

Ара иаахгоит Гәдоутә араионтә газет «Бзың қаңшь» әредактор хадас иказ Инвер Аюзба игәалашәарақәа рцыңцәахак: «...1936 шықәса декабр мза антәамтаз акәын. Нестор Москвантәи дхынхәит. Уи игәалақазаара бзиан. «Хазцаарақәа зегъы збоуп, урт иреиуоуп, Тыркәтәылантәи аңсуаа Аңсныка раагара азцаарагы. Аха ус хәыцқәак рызбараз Қарт ицатәуп» ихәеит Гәдоутә араион ақтив реизарафәи. Аизара ашьтахь, абыргцәа, Нестор Қарт дымцарц ихәон...»

Аха ускан Нестор дрызнымкылеит. Қарт дахьцаз иңсы җаны дзыхнымхәит. Бериа ионаәы ашхам иҗаны дшыын. Абра иазгәатәтәуп хтыск. Нестор Лакоба иан Шьахәсна Ыьергьениа лыңкәын данылцәыуоз лмыткәма иалан абасеиңш ажәәкәә:

«...Сыңкәын, уан,

Алааҗых уан,

Амшын нырцә иҗоу уашьцәә

Уңсы рыңәуцама, уан?»

Нестор Лакоба иңсы җанаңы, атәым дгьыл иңәхаз ижәлар рлахьынҗеи рыңсадгьыл ахь иширхынхәышаз азцаарақәеи дрызхәыцуан.

Ыьамбул Инҗьгиа

Аңснытәи ахәынҗқарратә университет арцаабы сихабы,

Д.Гәлиа ихьз зху Аңсуатцааратә институт

атцаарадырратә усзуо сиңбы